

“innotescat et profligetur,, (1).

PARS SECUNDA

DE REGULA SEU NORMA NATURALI ACTUUM HUMANORUM, ID EST, DE LEGE NATURALI.

56. Non de quacumque norma seu lege in genere, [sic enim physicae quoque leges naturae comprehenderentur], nec de quacumque lege morali seu norma humanorum actuum sermonem instituimus, sed de norma seu *lege naturali* quae a rationali natura proxime dimanans, eique impressa, et per eam manifestata, moralitatis humanorum actuum est apta directrix. Verum quidem est etiam *conscientiam* dici a doctoribus moralibus normam naturalem humanorum actuum; ast quoniam haec non est aliud, quam *practicum intellectus dictamen*, quo in casu particulari judicamus, hoc esse prosequendum quia bonum vel praeceptum a lege; illud declinandum quia malum vel a lege vetitum differt omnino a

dirions que la phrenologie est un système psychologique qui ne virtuellement et réellement toutes les vérités en vertu desquelles l'homme se distingue des animaux; que ce système est hostile à la morale; qu'il est contraire à toutes les données générales de la physiologie: que par conséquent il est mauvais et faux; qu'il est à la fois une immoralité et une erreur; et que travailler à le combattre, à l'anéantir, est à la fois une oeuvre de fois et une oeuvre de science.

Déinde vero haec alia subdit. *Cousidérant que le système phrenologique est aujourd' hui singulièrement prôné par certains personnages, e pour des raisons à eux connues, je me suis souvent demandé si l'on ne pourrait pas invoquer le principe de M. deMaistre pour jouger la phrénologie ou les phrénologistes du moins, sous le rapport philosophique, religieux et moral. Voici les paroles de ce célèbre écrivain: [Soirées de St-Petersbourg tom. 1. pag. 436.] “ Il y a une règle sûre pour juger les livres comme les hommes, même sans les connaître; suffit de savoir par qui ils sont aimés et par qui ils sont haïs. “ Cette règle ne trompe jamais. ,,*

(1) Vide Ephemerides *Pisanas* tom. 4. et 5. et illas quibus titulus *L'echo du monde savant*, ad an. 1837 in parte phrenologica.

lege, estque potius legis vel principiorum universalium ad casum particularem applicatio.

De conscientia sic definita, haec pauca morali philosopho scire sufficiet. 1º, eam sic acceptam, praesertim si *antece-denter* vel *concomitanter* ad actionis positionem spectetur, differre a conscientia seu *sensu intimo* logicorum, respicit namque operationem, non vero speculationem veritatis. 2º, eam praecipue distingui in *rectam, erroneam, certam et dubiam*, juxta communem harum vocum significationem, quae in Logica [1] explicatur, jam sufficienter perspectam. Contra conscientiam rectam et invincibiliter erroneam [error enim vincibilis et solidum dubium antequam agamus deponenda sunt] numquam fas est operari, immediata namque in casu particulari voluntatis regula est tale iudicium practicum seu conscientia, ideoque talis mali reum se quis constituit, quale representatur per conscientiam, cui contradicit. Quia vero in moralibus frequenter certitudo haberi nequit, possumus et quandoque debemus, adhibitis reflexis principiis agere juxta solide probabilem sententiam, hinc patet, quid sit *conscientia probabilis*.

57. Legem naturalem, quae etiam jus (2) naturae dicitur varie a Doctoribus definitam inveniens. Missis caeteris non rectis vel obscuris definitionibus, communiores sunt istae, lex naturalis, est *recta ratio*, vel *lumen naturale rationis dictans quid sit faciendum, fugiendumve*, vel *regula a natura hominis petita, apta dirigere actiones hominis, ut naturae illius convenit*, vel, *participatio legis aeternae in rationali creatura*. Diversitas harum definitionum pendet ex diversa consideratione ipsius legis naturalis, et componi possunt, distinctione facta inter legem consideratam in ejus auc-

(1) Vide *Logicae* part. 2. artic. 1. §. 2.

(2) Etymologia hujus vocis praetermissa, quam Ulpianus a *justitia*, alii a *jubendo* sive *jussu*, aut a nomine *Jovis* cum Hugone Grotio derivant, monemus duas esse praesipuas, frequentiores, magisque tritas *Juris* acceptiones. Prima, pro quavis *lege*, unde ortum habent distinctiones inter *jus* divinum et humanum, naturale et positivum, ecclesiasticum et civile, etc. Altera, pro adjunctis, ut vocant, personae, sive pro *facultate* aliquid *faciendi, habendi, possidendi* etc. unde dimanat *jus gladii, ad rem, in re, emendi, vendendi*, et.. Duae aliae autem juris acceptiones, scilicet pro arte vel *scientiam legum*, unde *jurisprudetia*, et pro *adjuncto actionis*, sive pro *honesto* et *licito*, sunt minus usitatae et parum frequentes.

tore, et in illis, quibus lex ipsa tribuitur. Nobis praeferenda videtur postrema definitio, utpote innuens dimanationem legis naturalis in subjectum ab ipso auctore ejus; praesertim quod hic supponamus tamquam ab omnibus admissum, legem naturalem habere veram ac proprie dictam rationem legis moralis; legemque moralem in genere esse, *ordinationem rationis ad bonum commune factam a legitimo superiore*, seu brevius, *jussum vel praeceptum commune et justum legitimi superioris*. Porro lex moralis in genere dicitur *ordinatio vel jussio legitimi superioris*, et respicere *bonum commune*; secus non distingueretur a *consilio*, quod indicat dumtaxat convenientiam alicujus actionis, potestque darii etiam ab aequali vel inferiori, nullam vim obligandi habente; nec a *praecepto simpliciter*, quod respicit tantum aliquam particularem personam et cum ipsa desinit (1).

(1) Haud me latet, alias quoque haberi generales moralis legis definitiones; sic et S. Thomas [sum. theol. part. 1. 2. quaest. 90 artic. 1. hanc quoque tradit definitionem: *lex quaedam regula est et mensura actuum, secundum quam inducitur (obligatur) alicuius ad agendum, vel ab agendo retrahitur*; et Grotius (*De jure belli et pacis* lib. 1. cap. 1. §. 9); *regula actuum moralium obligans ad id quod rectum est*. Verum hae aliaeque similes definitiones vel sumunt legem generalissime, quatenus nec a consilio nec a praecepto distinguitur; vel discrepant dumtaxat quoad verba, quatenus earum quaedam nonnullas legis condiciones *implicite* supponunt, quas aliae *explicite* exhibendas esse censent.

Non est demum praetemitenda singularis prorsus legis definitio, quam tradit cl. Rosmini (*Principii della scienza morale* cap. 1. artic. 1.) dicens: *La legge morale non è che una nozione della mente*, conaturque pluribus eam suadere. Ast *notio* mentis est *per se* quid subjectivum, non involvit igitur dimanationem legis a legislatore; aequae de praecepto et concilio dici potest; quin et de quavis alia re cujus conceptum intellectualem habemus. Ad dicit quidem cl. auctor haec alia verba *coll' uso della quale si fa giudizio della moralità delle azioni umane*; verum ne hoc quidem ad rem sufficit. Nonne etiam moralitatis *notio* latius patet quam legis? cum homo moraliter operetur, etsi id faciat quod est de concilio tantum vel de necessitate peculiaris praecepti. Nonne *notio* ope cujus de humanarum actionum moralitate judicamus sumitur frequenter ex rei natura, ex fine, ex adjunctis etc. quae per se rationem legis certissime non continent? Mira vero prorsus est ab auctore facta deductio, *e secondo la quale però si deve operare* (nequit enim dici tantum definitionis declaratio, secus eandem destrueret), quasi nempe quidquid ad moralitatem discernen-

Definitionis, quam superius laudamus caeterisque praeferrimus, rectitudo melius adhuc patebit ex dicendis, nunc tantum monemus legem naturalem spectatam tamquam in subjecto, debere esse aliquid insitum ac naturaliter innatum eidem subjecto seu rationali naturae, secus subjectum legis seu animus ut rationalis, id est ratio *in concreto*, ab ipsa lege, et lex naturalis a positiva lege divina non differret; praesertim quod et haec sit quaedam participatio legis aeternae, verum non per impressionem factam in rationali natura, sed aliquo signo vel manifestatione extrinseca. Discrimen utriusque legis etiam ex objecto colligitur, quatenus lex naturalis praecipit, aut vetat tantum ea, quae sunt intrinsece bona vel mala, positiva vero lex etiam ad alia quae per se sunt ineffe- rentia porrigitur, licet interim utraque, *immediate* dimanet a Deo, non sicut humanae et civiles leges, quae dumtaxat

dam inservit iam hoc ipso moralem necessitatem seu debitum agendi importaret. Eandem insufficientiam ostendunt, ut insipienti facile patebit; tres condiciones huic legis definitioni adjectae. 1. *Che quella nozione sia RICEVUTA nella mente di chi giudica*. 2. *Che il soggetto che ha quella nozione si sia AVVEDUTO della sua attitudine a servir di regola ne' giudizi morali*;.... 3. *Che venga APPLICATA dal soggetto alle azioni da giudicarsi*. Praeterea nonne voluntas divina, vel cuiusvis legitimi superioris debito modo et sufficienter subditis manifestata veram legis obtinet rationem? Nonne relate ad eos qui per se rationes investigare non valent, et praesertim in quaestionibus mere probabilibus, Doctorum judicium et auctoritas pro regula moralis sumi potest? Et tamen quis unquam dicere audebit, haec et horum similia aliud non esse quam notionem mentis? Aut ad hoc ut talia sint debere necessario in mente recipi et ad judicia circa actiones applicari? Haec sane quae dicimus cl. auctori minus forte probata videbuntur, eo quod non satis congruant cum illius ingenioso systemate unius ingenitae ideae entis in genere; verum nos qui jam alias [vol. 1. *Psychologiae* cap. 3. art. 2. prop. 1. n. 60. in nota 3.] indicavimus quid sit de hoc systemate sentiendum, eo tantum animo has nostras animadversiones protulimus ut prudens lector eas prae oculis habeat antequam in sententiam cl. Rosmini concedat idque potissime ideo, quia, quamvis plurimum cl. auctori gratulemur quod suum systema universalissimum reddere satagat, optaremus nihilominus illud eo usque minime promoveri, ut communes praesertim moralium doctorum sententiae doctrinaeve nedum necessario immutandae sed penitus quoque excludendae censerentur debeat.

mediate, quatenus cum recta ratione congruunt, ad divinam legem reducuntur. De lege naturali sic accepta inquirendum nobis est, primo ejus fundamentum, existentia, et sanctio; deinde diversae ejusdem proprietates et cognitionis principia.

CAPUT I.

DE FUNDAMENTO, EXISTENTIA, ET SANCTIONE LEGIS NATURALIS.

58. Fundamentum, seu melius fons atque origo divina legis naturalis, quod in primis exponere aggredimur, non solum quaestionem de ejus existentia faciliorem reddet, verum etiam aditum praecludet ad ulteriores quaestiones circa essentiam legis naturalis et obligationem, seu *necessitatem moralem exequendi praecepta* ejusdem; palamque faciet, nos prorsus recedere ab eorum philosophorum agendi ratione, qui putant se posse talem de legibus moralibus doctrinam ex rationis praescripto tradere, quae ipsi atheisticae societati [si haec daretur] moderandae par foret. In qua sane agendi ratione possent redargui, vel ab ipsis ethnicis philosophis, quorum nobiliores ut Plato, Tullius, etc. legis naturalis originem a sapientia deorum derivant. Sic Tullius (1) ait; *Lex nihil aliud est, nisi recta et a numine deorum tracta ratio*, et alibi passim (2) simili modo loquitur. Praetermittenda tamen non videntur saltem haec alia ejus praeclarissima verba (3). «Hanc video sapientissimorum fuisse sententiam, legem neque hominum ingeniis excogitatum nec scitum aliquod esse populorum, sed aeternum quiddam, quod universum mundum regeret, imperandi prohibendique sapientia. Ita principem legem illam, et ultimam mentem esse dicebant, omnia ratione aut cogentis, aut vetantis Dei: ex qua illa lex, quam dii humano generi dederunt, recte est laudata..... Erat enim ratio profecta a rerum natura, et ad recte faciendum im-

(1) *Philippic.* 2. cap. 12.

(2) *De Legibus* lib. 1. et 2.

(3) *Ibidem* lib. 2. cap. 4.

«pellens, et a delicto avocans, quae non tum denique incipit lex esse, quum scripta est, sed tum, quum orta est. «Orta autem simul est cum mente divina. Quamobrem lex vera atque princeps, apta ad jubendum et ad vetandum «ratio est recta summi Jovis.»

Quia porro fundamentum legis naturalis mox reponemus in ratione divinae sapientiae prout ad ordinationem et gubernationem creaturae rationalis refertur, advertendum est 1º, nos hic loqui de *regula objectiva* humanorum actuum; certum namque est conscientiam, de qua superius (1) egimus, ipsaque universalia intellectus nostri practici dictamina, esse *regulam subjectivam*, quae magis minusve proxime moralitatem actionum determinat; ideoque quaesio in eo versatur an natura rationalis in se, aut in suis dictaminibus practicis spectata, possit quoque pro *objectiva et ultima regula* moralitatis statui (2), quin referenda sit ad rationem divinae sapientiae. 2º, legem naturalem in subjecto spectatam, sumi vel pro ipsa tali nostrae rationalitatis conformatione seu ejusdem conformationis potentia habendi universalia dictamina practica dirigentia actus voluntatis, (quo sensu invenitur constanter et veluti habitualiter, etiam in rationis usu destitutis), vel pro ipsis practicis universalibus dictaminibus; in utroque vero casu referendam esse ad divinam sapientiam seu Deum, non solum tamquam ad *causam efficientem* rationalis naturae, de quo nemo dubitat; sed etiam tamquam ad causam ordinantem, id est tamquam ad *legislatorem*, naturalem scilicet ordinem moralitatis praecipientem, ejusque violationem vetantem, quod in controversiam vocatur.

(1) N.º 56.

(2) Exigentia nostrae naturae rationalis *in se*, sive quatenus est ita conformata ut quidam actus eidem convenient, alii vero repugnent et judicia sive practica rationis dictamina talem convenientiam vel repugnantiam quarundam actionum indicantia, utpote quid realiter cum ipso animo rationali identificatum, *per se* non nisi subjectivam regulam constituunt transeunt autem etiam in objectivam ac veluti ultimam, dum a nonnullis auctoribus spectantur tamquam veritates quaedam et a nobis independentes et per semetipsas ordinem naturalem moralem constituentes, quin ad aliquid aliud (praeter ipsam rerum naturam) velut ordinis fundamentum referantur.

ARTICULUS I.

DE FUNDAMENTO LEGIS NATURALIS.

59. Rationem divinae sapientiae moventis *rationalem creaturam* ad debitum finem, praecipientemque honeste, turpia vetantem, *aeternam legem Dei* appellant Doctores, sive tandem hoc ejus *jussum seu imperium ac intimatio* a solo intellectu, sive a sola voluntate, sive potius ab utroque, quamvis diversa ratione, sit derivandum [1]. Unde et S. Augustinus (2) ait: *Legem aeternam esse divinam rationem vel voluntatem, ordinem naturalem conservare jubentem, perturbari vetantem.* Finelli (3) merito arguit Thomassium, quod [4] legem aeternam Dei dixerit esse figmentum scholarum; etenim si ipsam spectes in mente Dei, instar dictaminis practicae rationis e. g. in principe communitatem gubernante existentis, vera ratio legis ipsi competet; haud secus quam illi dictamini practico humani legislatoris quod non in mera speculatione consistit, sed ad gubernationem subjectae sibi communitatis ordinatur. Hoc autem non ita intelligas oportet, quasi ipse Deus ejusque voluntas huic legi subjiceretur, quidquid enim in Deo est essentialiter rectum est, non egens regula et mensura; sed quatenus ipsa ab aeterno et immutabiliter in mente Dei exis-

(1) Utrum ab actibus divini intellectus an potius voluntatis ratio legis sit derivanda multum olim in scholis disputatum fuit. Qui a solo intellectu eam repetebant sic ratiocinabantur: illius esse imperare (quod spectat ad constitutionem legis) cujus est ordinare sive ordinem determinare, ordinare autem, ut per se patet, pertinet ad rationem sive intellectum. A sola vero divina voluntate id repentes dicebant; in casu sive quaestione praesenti, imperare idem est ac creaturam ad subjectionem ordini statuto movere sive applicare, quod utpote relationem dicens ad operationem ad extra pertinet ad voluntatem. Verum quia divina voluntas nequit supponi quod feratur ad movendas vel applicandas creaturas ignoranter sed scienter: hinc ratio legis; atque imperii videtur potius derivanda ab utroque, scilicet a voluntate quidem, sed tamen praesupposito simul actu intellectus ordinem repraesentantis et statuentis.

(2) *Contra Faustum* lib. 22. cap. 27.

(3) *De princip. jur. natur. et gent.* lib. 2. cap. 1.

(4) *Jur. divin.* lib. 1. cap. 1.

tens, respectum semper dixit ad bonum et ordinem creaturarum suo tempore creandarum, atque in actu primo vim obligandi, utpote ab acceptatione creaturarum independens, habuit, licet non nisi in tempore creaturis fuerit imposita et manifestata; siquidem ab hac quoque manifestatione, instar humanarum legum in sua firmitate non constituitur [1]. Differt porro *lex aeterna* sic spectata, et ab *idea Dei simpliciter*, quae est tantum exemplar rerum creandarum non vero ordinis earundem; et a *providentia*, quae insuper in ejusdem ordinis executione, mediorumque ad fines etiam particulares accommodatione sita est (2). Verum quia haec omnia propositum nostrum transcendunt, assertum nostrum sic cum limitatione enunciamus.

PROPOSITIO.

Aeterna ratio divinae sapientiae prout est directrix actuum rationalis creaturae, tamquam fons et fundamentum legis naturalis, necessario spectanda est.

60. Statuta propositio evincitur tam ex parte divinae, quam humanae naturae. Et primo quidem, rationem divinae sapientiae, quae sit directrix moralium actuum ratio-

[1] Dicitur solet legem non habere firmitatem et veram legis rationem antecedenter ad decretum voluntatis illam subditis imponendi, ejusdemque decreti manifestationem ad extra, quia scilicet quamdiu tantum lex in mente legislatoris manet, aliter apprehendi mutarique potest. Ast hoc ut per se patet, in divino legislatore locum habere nequit, qui aeternum mentis suae consilium, antequam etiam ad extra manifestet, nunquam mutat vel potest mutare. Porro ut ab his aliisque similibus quaestiunculis praescindamus, in propositione mox enuncianda non *legem aeternam Dei*, sed *rationem divinae sapientiae prout est etc.* pro fundamento legis naturalis statuimus, eo vel maxime quod *aeterna lex Dei* simpliciter ac universaliter accepta, est soletque spectari tamquam fundamentum, etiam physicarum hujus mundi legum.

(2) Vide si vacat quae dicimus de conceptu divinae providentiae. vol. 1. *Theolog. natur.* cap. 3. artic. 4. n. 88.

nalis creaturae, in mente divina haberi, nequit negari, quin ipsa divina providentia istud supponens negetur; Deus enim non tantum est rerum omnium creator, sed etiam provisor, et gubernator: neque ignoranter, dicendus est ordinem quoque moralem instituisse, eumque administrare, aut in utroque ab aliquo alio, quam a semetipso, tamquam ab exemplari suae scientiae causa pendere.

Hoc posito, sic ex parte divinae naturae in primis arguimus: physici rerum hujus mundi ordinis completa perfectio ac firmitas perfecte intelligi et explicari nequit, quin ad Deum ut ejus auctorem referatur (1): ergo idem dicendum est de perfectione praesertim completa ordinis moralis, quae per moralitatem actuum et legem naturalem constituitur: cum aequae in utroque casu posset concipi aliquid perfectionis in creatura, quae in Deo nullatenus praecingeretur, quod summae divinae perfectioni derogat. Praeterea si perfecta ratio moralitatis et legis naturalis a ratione divinae sapientiae complementum non repeteret ordo moralis, utpote in ipsa et sola natura rationalium creaturarum sufficientem suae perfectionis rationem habens, inferioris foret conditionis ordine physico; minorque esset necessitas nexus cum Deo in creaturis rationalibus, quam irrationalibus; quod utrumque minime cum ratione consentit vel potius eidem manifeste adversatur. Insuper in ipsis rebus artefactis, et in gubernatione civili ac politica, bene ordinatis, major ratio perfectionis in inferioribus subordinatis, magis a superiore vel supremo ordinante et gubernante dimanat, magisque ad ipsum relationem dicit: ergo idem dicendum est de perfectione ordinis moralis relate ad Deum.

61. Ex parte deinde rationalis humanae naturae id ipsum probatur, etenim relatio haec legis naturalis ad rationem divinae sapientiae praecipientis aut vetantis excluderetur, sive necessaria non esset, quia *natura rationalis*, vel quatenus est fundamentum honestatis, aut turpitudinis quarundam actionum, vel quatenus dicat practica principia, quae voluntatis actum antecedunt et dirigunt, vim ac rationem legis

[1] Quomodo ordo physicus rerum hujus mundi *complete et adaequate* spectatus, non nisi ad summam divinam intelligentiam et sapientiam, quam manifeste supponit revocari possit et debeat facile colligitur ex dictis in eadem *naturali theologia*. Cap. 1. art. 2. n. 14. et in *nota*; nec non, n. 16. Instant. 2 et 3.

naturalis *completam* per se ipsam haberet; neutrum vero dici potest. Non 1.^m, etenim natura rationalis spectata ut talis essentia cui quaedam actiones congruunt aliae adversantur, non praecipit, non ostendit honestatem aut malitiam, non dirigit, non illuminat voluntatem, qui sunt effectus proprii legis; absurdumque videtur, ut obvia probant exempla, quod fundamentum honestatis aut malitiae quorundam actionum habeat rationem completam legis (1): et licet interdum rationalis natura dicatur quoque esse mensura vel regula actionum, tamen et haec patet latius quam lex. Non 2.^m, nam dictamen rationis seu iudicium actum voluntatis antecedens et dirigens, in iis actionibus quorum bonitas vel malitia moralis pendet tantum a praecepto vel prohibitione, legem certe non constituit, sed dumtaxat indicat; ergo et in omnibus aliis (cum eadem prorsus sit ratio) idem praestat, indicat scilicet tantum intrinsecam et objectivam bonitatem, aut malitiam. Adde praeterea, quod indicare aliquod bonum esse faciendum vel malum vitandum possit fieri etiam ab inferiori nullam vim obligandi habente, lex autem jussum, aut imperium superioris necessario postulat; quodque distinctio inter legem indicantem et praecipientem vana sit, confundens nempe legem cum consilio.

Confirmatur id ipsum ulterius. Natura rationalis utroque nuper dicto modo spectata non est superior se ipsa, nemo enim in se ipsum dicitur jurisdictionem habere; et licet ratio sit quodammodo superior caeteris animi facultatibus, non est tamen superior libero voluntatis arbitrio fundato in ipsa ratione tamquam in principio movente et dirigente; nequit proinde *per se* perfectam moralem obligationem inducere, voluntatemque quodammodo ligare; cum praesertim non sit aestimatione aliquid majus omni bono nostro; nec virtutis indefectibilis ac supremae, quae nesciat unquam falli, totique speciei naturae rationalis universaliter quodammodo praesit. Necessitas itaque moralis a sola rationis *convenientia* petita, saltem in casibus difficilioribus, ubi quis inquireret quid sit ista ratio imperans, perfectam obligationem non induceret,

[1] Indigentia seu egestas hominis cui quis stipem erogat, infirmitas debilis quem quis sublevat, actus concupiscentiae aut passionis quo quis abripi se deliberate sinit; non constituunt certe legem moralem, quamvis duo prima sunt fundamentum moralis bonitatis et honestatis, aliud vero fundamentum moralis malitiae et inhonestatis.